

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.43>

ЗАСТОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СУДОВОМУ ЗАХИСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Мочульська М.Є.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка
ORCID: 0009-0004-7946-0276
e-mail: marta.mochulska@lnu.edu.ua*

Мочульська М.Є. Застосування Конституції України та практики Конституційного Суду України у судовому захисті соціальних прав педагогічних, науково-педагогічних працівників.

У статті розглядається питання застосування Конституції України при захисті трудових та пов'язаних з ними прав педагогічних, науково-педагогічних працівників в Україні. З огляду на приналежність цих прав до так званих «позитивних прав» другого покоління у статті обґрунтовується особлива роль держави щодо їх забезпечення. Із усього спектру відносин у сфері освіти зазначені як предмет пропонованої статті залишаються одним із малодосліджених напрямків у науковому дискурсі. Застосування судами Конституції України при судовому розгляді справ, пов'язаних із захистом трудових та інших соціальних прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, є непоодиноким практикою. Саме тому в статті досліджено судову практику України щодо захисту трудових та інших соціальних прав педагогічних та науково-педагогічних працівників в контексті застосування при судовому розгляді положень Конституції України та юридичних позицій Конституційного Суду України. Обраний вектор дослідження потребує врахування значення при розгляді таких справ юридичних позицій Конституційного Суду України, зважаючи на його діяльність щодо захисту Конституції України. У статті на прикладі конкретних судових справ обґрунтовано вирішальну роль Конституційного Суду України під час судового захисту прав педагогічних працівників. За результатами дослідження виявлено тенденції судової практики та визначено особливості застосування судами юридичних позицій Конституційного Суду України, в тому числі тих, які сформовані у конституційних провадженнях за результатом розгляду справ, які безпосередньо не стосувалися прав педагогічних працівників. Дослідження дозволяє зробити висновок про те, що застосування Конституції України та юридичних позицій органу конституційної юрисдикції сприяє відновленню порушених трудових чи інших прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, які залучені до освітнього процесу на різних рівнях освіти. Виявлено, що в частині випадків подібні спори виникають на різних рівнях освіти (при визначенні подібності у цій статті вирішальне значення надається характеру спірних правовідносин, який проявляється у правах та обов'язках їх учасників). Встановлено, що в окремих випадках юридичні позиції Конституційного Суду України, сформовані у справах, які стосувалися працівників, не пов'язаних з освітою, на практиці використовуються судами при розгляді справ, пов'язаних із захистом прав педагогічних працівників.

Ключові слова: Конституція України, права людини, освіта, освітні відносини, право на працю, право на освіту, захист прав людини, судовий захист, судова влада, Конституційний Суд України, правосуддя.

Mochulska M.Ye. Application of the Constitution of Ukraine and the practice of the Constitutional Court of Ukraine in the judicial protection of the social rights of pedagogical, scientific-pedagogical workers.

The article considers the issue of applying the Constitution of Ukraine in protecting labor and related rights of pedagogical, scientific-pedagogical workers in Ukraine. Given the belonging of these rights to the so-called «positive rights» of the second generation, the article justifies the special role of the state in ensuring them. Of the entire spectrum of relations in the field of education, those specified as the subject of the proposed article remain one of the little-studied areas in scientific discourse. The application of the Constitution of Ukraine by the courts in the judicial consideration of cases related to the protection of labor and other social rights of pedagogical, scientific-pedagogical workers is a common practice. That is why the article examines the judicial practice of Ukraine in protecting labor and other social rights of pedagogical and scientific-pedagogical workers in the context of the application of the provisions of the Constitution of Ukraine and the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in the judicial consideration of such cases. The chosen vector of research requires taking into account the importance of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in considering such cases, given its activities in protecting the Constitution of Ukraine. The article, using the example of specific court cases, substantiates the decisive role of the Constitutional Court of Ukraine in the judicial protection of the rights of pedagogical workers. The results of the study reveal trends in judicial practice and identify the features of the application by courts of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, including those formed in constitutional proceedings as a result of considering cases that did not directly concern the rights of pedagogical workers. The study allows us to conclude that the application of the Constitution of Ukraine and the legal positions of the body of constitutional jurisdiction contributes to the restoration of violated labor or other rights of pedagogical, scientific and pedagogical workers involved in the educational process at different levels of education. It was found that in some cases, similar disputes arise at different levels of education (when determining similarity in this article, decisive importance is given to the nature of the disputed legal relationship, which is manifested in the rights and obligations of their participants). It has been established that in some cases, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, formed in cases involving employees not related to education, are in practice used by courts when considering cases related to the protection of the rights of teaching staff.

Key words: Constitution of Ukraine, application of the Constitution of Ukraine, human rights, education, educational relations, right to work, right to education, protection of human rights, judicial protection, judicial power, Constitutional Court of Ukraine, justice.

Постановка проблеми. Гарантоване статтею 53 Конституції України право на освіту, поруч з іншими соціально-економічними та культурними правами, відносять до так званого другого покоління прав людини. Їх також іменують позитивними правами людини [1, 2], що цілком виправдано при встановленні визначальної риси цієї групи прав. Йдеться про те, що за своєю природою будь-які права людини можна назвати позитивними в тому сенсі, що більшою або меншою мірою для їх реального забезпечення у соціальному середовищі потрібна залученість держави. Такі міркування узгоджуються з висновками Г. Хрислової, за словами якої, сформовані в різних системах правозахисту (оонівської, європейської, міжамериканської) зобов'язання держави за «трирівневою» типологією – поважати, захищати та забезпечувати права людини, не суперечать сучасним уявленням про дихотомію негативних та позитивних зобов'язань [3]. Тож, поділяємо думку про те, що коректніше говорити про домінуючий аспект в забезпеченні прав людини, яким є вже згаданий позитивний, а також негативний. Останній покладає на державу обов'язок не втручатися без достатніх для цього підстав у здійснення людиною її прав, що виразно прослідковується у правах першого покоління.

Під час дослідження прав другого покоління помітним є те, що саме позитивні обов'язки держави відіграють вирішальну роль у забезпеченні їх належної реалізації. Своєю чергою, це вимагає від держави активних дій щодо створення умов, достатніх для їх належної реалізації. У цьому дослідженні акцент спрямований на забезпечення прав людини в сфері освіти. Втім, зважаючи на те, що відносини у сфері освіти є різноманітними, варто зосередитися на одній з важливих складових - конституційних аспектах захисту прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, які забезпечують освітній процес, судовою владою шляхом здійснення правосуддя.

Попри те, Конституційний Суд України не входить до судової влади [4], він займає особливе місце у системі публічної влади та його діяльність має важливе значення для реалізації системи стримувань і противаг, покликаної забезпечити належне здійснення влади для досягнення головного обов'язку держави – утверджувати і забезпечувати права і свободи людини. Втім, така відокремленість не означає ізольованості, що підтверджує сам Конституційний Суд України: «функціональна визначеність кожного з державних органів передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань та противаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади» [5]. Конституція України стає «живим інструментом у руках» Конституційного Суду України, що неминуче призводить до вже згаданого співробітництва між судовою владою та Конституційним Судом України, які разом покликані захищати права і свободи людини, застосовуючи при цьому Конституцію України.

Стан опрацювання проблематики. У контексті обраного дослідницького вектору важливо зазначити, що за висновком Конституційного Суду України виконання державою покладеної на неї функції організації ефективної системи освіти залежить, зокрема, від забезпечення закладів освіти кваліфікованими педагогічними кадрами. Для цього держава має створити такі умови праці в межах освітнього процесу, що стимулюватимуть до творчого виконання педагогічних функцій [6]. Така позиція корелюється із науковою доктриною. Так, О. Пижов у своєму дисертаційному дослідженні вказує на те, що «ефективне здійснення педагогічними, науково-педагогічними працівниками своєї трудової функції є запорукою успішного розвитку всіх рівнів освіти» [7]. Тож цей аспект освітніх відносин тісно пов'язаний із ще одним правом другого покоління – правом на працю, яке визначено Конституцією України як можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [8]. Проблема виконання державою покладених на неї завдань особливо загострюється умовами економічної нестабільності, в яких сьогодні перебуває Україна. У зв'язку із цим цілком слушним є висновок В. І. Продан про те, що такі негативні умови можуть призвести до зменшення державних видатків на освіту, що може вплинути на якість навчання, доступність освітніх послуг і заробітну плату педагогічних працівників [9]. За таких умов судовий захист відіграє субсидіарну роль у забезпеченні ефективного здійснення педагогами своєї трудової функції. Проте це не применшує значення цього інструменту, оскільки першочергово він орієнтований на захист у випадках порушення гарантованих Конституцією України та законами прав педагогічного працівника.

Зауважимо, що до категорії «педагогічні працівники» у цій статті відносимо не лише педагогічних, а й науково-педагогічних працівників, які, згідно зі статтею 1 Закону України «Про освіту», здійснюють викладацьку діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти [10]. Дослідження судового захисту прав педагогічних працівників, який є дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [11], був предметом наукових досліджень (наприклад, С. Дяченко, Т. Таранюк [12], Я. Буряк [13]). Попри це існує потреба в комплексному науковому дослідженні окремих питань в межах цієї наукової теми. Тому **метою цієї статті** є дослідження конституційних аспектів захисту судовою владою соціальних та трудових прав педагогічних працівників, як учасників освітнього процесу із визначенням впливу практики Конституційного Суду України на такий захист.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення задекларованої мети цього дослідження варто звернутися до судової практики у справах щодо захисту прав педагогічних працівників.

Згідно положень Закону України «Про освіту» першим рівнем освіти є дошкільна освіта [10], в забезпеченні якої беруть участь педагогічні працівники (керівники закладів дошкільної освіти (директори), заступники керівників закладів дошкільної освіти з організації освітнього процесу, керівники (завідувачі) дошкільних підрозділів тощо) [14]. Як і в попередній редакції Закону України «Про дошкільну освіту» 2001 року [15], у прийнятому в 2024 році однойменному Законі встановлено, що керівники закладів дошкільної освіти повинні відповідати визначеним кваліфікаційним вимогам. Такі вимоги полягають у наявності вищої освіти та стажу педагогічної, а з 2020 року як альтернативної – науково-педагогічної роботи не менше трьох років (з 2020 року остання вимога не поширюється на приватні заклади)[14]. Хоч ці вимоги не були однаковими і зазнавали періодичної зміни, проте вони завжди передбачали наявність у педагогічного працівника вищої освіти. Втім, на практиці трапляються випадки, коли уповноважений суб'єкт укладає трудовий договір з особою без необхідної кваліфікації. Подібна ситуація мала місце в одному із закладів

Херсонської області «Ластівка», та стала предметом судового розгляду (справа № 654/941/17). В ході судового розгляду позивач оскаржувала звільнення з посади тимчасово виконуючої обов'язки завідувачою дошкільним навчальним закладом. Підстава звільнення – виявлена невідповідність займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації. Такий висновок відділ освіти зробив на підставі відсутності вищої педагогічної освіти у звільненій працівниці, що остання не заперечувала. Проте лише цього стало недостатньо для суду першої інстанції, щоб вважати звільнення законним, у зв'язку з цим позов було задоволено [16].

Апеляційний суд з таким висновком не погодився і вважав саму лише невідповідність працівника кваліфікаційним вимогам щодо наявності рівня освіти достатньою підставою для звільнення. Саме ж призначення, яке відбулося незважаючи на відому вже на той момент «невідповідність», Суд спробував пояснити тим, що прийняття позивачки на роботу було зумовлене виробничою необхідністю [17]. За касаційною скаргою позивача справу передали на розгляд Верховного Суду, який, покликаючись на передбачені статтею 43 Конституції України свободу праці та гарантію від незаконного звільнення разом із юридичними позиціями Конституційного Суду України, зробив висновок про те, що підставою для розірвання трудового договору має бути **виявлена** невідповідність працівника займаній посаді. Тому якщо роботодавець на момент призначення особи знав про кваліфікаційні вимоги, що є обов'язковими для виконання цієї роботи і те, що особа займаній посаді не відповідає через відсутність спеціальної освіти, однак свідомо її призначив, то сам по собі факт відсутності документа про освіту не може бути у подальшому підставою для звільнення працівника з цієї лише причини. Натомість суд встановив, що виявленою невідповідністю у такому разі може бути неякісне виконання робіт; неналежне виконання трудових обов'язків через недостатню кваліфікацію [18]. З огляду на те, що судові рішення прийняв найвищий суд у системі судоустрою, який за Законом України «Про судоустрій і статус суддів» покликаний забезпечувати сталість та єдність судової практики [19], такий висновок надалі застосовується при вирішенні трудових спорів не лише у справах за участі педагогічних працівників дошкільних закладів освіти, але й усієї системи освіти загалом.

Наприклад, за подібних обставин у справі № 201/6805/21 розглядалося питання про правомірність звільнення проректора закладу вищої освіти через відсутність у нього наукового ступеня. Дніпровський апеляційний суд зазначив, що якщо роботодавець, на момент призначення особи знав про кваліфікаційні вимоги, що є обов'язковими для виконання цієї роботи і те, що особа займаній посаді не відповідає через відсутність спеціальної освіти, однак свідомо її призначив, то сам по собі факт відсутності документа про освіту не може бути у подальшому підставою для звільнення працівника за пунктом 2 частини першої статті 40 КЗпП України [20]. У подальшому Верховний Суд також підтримав таку позицію, нагадуючи, що кожен має право на працю, а громадянам гарантується захист від незаконного звільнення [21].

Прикладом подібного спору, який виник у закладі загальної середньої освіти може бути справа № 938/561/22. З обставин справи можна з'ясувати, що керівник закладу прийняв позивачку на посаду вчительки географії, знаючи, що вона на той час лише навчається на географічному факультеті. Втім, уже новий директор «переглянув» таке рішення та видав наказ про звільнення через «невідповідність її займаній посаді». За таких обставин Верховинський районний суд Івано-Франківської області визнав неспроможними посилання відповідача на те, що підставою для звільнення було встановлення факту недолучення нею жодних документів про освітній рівень чи кваліфікацію, та доказів переведення її на індивідуальний графік навчання. Як наслідок, суд поновив позивачку на посаді, оскільки на момент її призначення вона добросовісно повідомила про відсутність у неї спеціальної освіти, і роботодавець, будучи обізнаним про це, прийняв її на роботу, та після прийняття не довів невідповідності позивачки займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації [22].

Окрема група справ, на яку варто звернути увагу в межах цього дослідження, є судові справи щодо захисту інших соціальних прав педагогічних працівників. Закріплення в Конституції України права громадян на соціальний захист сприяє виконанню обов'язку держави зі створення умов для реалізації громадянами права на працю, що корелюється з вимогами приписів Конституції України [23]. Для забезпечення соціального захисту у процесі реалізації здатності людини до активної трудової діяльності, яка в законодавстві України пов'язана зі словом працездатність [24], передбачено сплату обов'язкових платежів на випадок непрацездатності, зокрема, у разі досягнення пенсійного віку. Такі платежі регулювалися різними нормативними актами, а сьогодні

в Україні об'єднані страховим внеском - «єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [25].

Не є виключенням трудова діяльність працівників сфери освіти, які мають право на призначення та виплату пенсії за вислугу років, однією з умов якого є наявність спеціального стажу роботи, визначеного за переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України [26]. За затвердженням Кабінетом Міністрів України переліком, у закладах позашкільної освіти правом отримати пенсію за вислугою років можуть скористатися «директори, їх заступники з навчально-виховної, навчальної, виховної роботи, завідувачі відділами (лабораторіями, кабінетами), художні керівники, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи» [27].

У 1995 році Уряд прийняв рішення про внесення в наведений перелік викладачів музичних, художніх, хорових, хореографічних шкіл, шкіл мистецтв та інших шкіл естетичного виховання. Проте це було зроблено шляхом видачі доручення уряду без внесення змін до самого переліку [28]. Такий спосіб регулювання відносин створив перешкоди для реалізації окремих прав педагогічних працівників – Міністерство соціальної політики у 2013 році визначило: «посада викладача позашкільного навчального закладу Переліком не передбачена, тому у зазначених працівників відсутнє право на пенсію за вислугу років» [29]. На підставі цього Пенсійний фонд України не зараховував стаж роботи, отриманий на посадах, вказаних у дорученні Уряду.

Наведені спори стали предметом судового розгляду. Так, у справі № 419/794/15-а позивачка скаржилася на припинення виплати пенсії за вислугу років. На думку Пенсійного фонду України, посада викладача в позашкільному закладі, яка не включена до переліку, не давала їй права на пенсію за вислугу років. Суд першої інстанції став на бік позивачки, врахувавши доручення уряду, яке поширювало право на пенсію також і на її посаду [30]. Проте при перегляді цього рішення суди, включно із Верховним Судом України, відмовили у задоволенні позову, мотивуючи своє рішення тим, що наявність доручення без відповідних змін до Переліку не є достатньою законодавчою підставою для зарахування до спеціального стажу роботи, який дає право на пенсію за вислугу років [31].

У іншій аналогічній справі, суд, застосовуючи Конституцію України, прийняв протилежне рішення. Так, у справі № 442/456/17, яка стосувалася призначення пенсії за подібних обставин викладачу дитячої музичної школи, суд задовольнив позовні вимоги. Велика Палата Верховного Суду виявила наявність у законодавстві правових «прогалів» щодо захисту прав людини та основних свобод у сфері пенсійного забезпечення викладачів у позашкільних закладах освіти. Тому з метою реалізації положень статті 46 Конституції України щодо недопущення обмеження конституційного права на достатній життєвий рівень громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що викладачі позашкільних навчальних закладів, які входять до структури освіти України, також мають право отримання пенсії за вислугу років [32].

Сам же факт отримання пенсії не може розглядатися достатньою і прийнятною підставою для порушення свободи укладення трудового договору педагогічними працівниками, адже ця свобода означає, окрім іншого, можливість вільно обговорювати умови трудового договору та приймати їх чи не приймати. Такий висновок Конституційний Суд України зробив у справі № 1-5/2020(118/20), де розглядалося питання конституційності припису Закону України «Про повну загальну середню освіту», згідно з яким, «педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років». Визнаючи цей припис таким, що не відповідає Конституції України, Конституційний Суд України, серед усього іншого, виходив з того, що Основний Закон не пов'язує право на працю та свободу укладення трудового договору з досягненням певного віку, з отриманням пенсії за віком (або інших видів соціальних виплат та соціальної допомоги) чи роботою в установах певної форми власності [33].

Наведена юридична позиція Конституційного Суду України стала основою для окремих судових справ. Так, одна з останніх справ, яку розглянув суд першої інстанції у грудні 2025 року, а станом на початок лютого 2026 року – перебуває на розгляді в апеляційному суді [34], стосується поновлення на роботі вчителя, трудові відносини із яким заклад освіти припинив 02 червня 2023 року у зв'язку із закінченням строку трудового договору. Позивачка вважає, що після рішення Конституційного Суду України її договір автоматично змінено на безстроковий. Натомість відповідач вважає, що перетворення такого договору на безстроковий могло бути лише за наявно-

сті волевиявлення працівниці, яке за словами того ж відповідача було відсутнім, а тому у нього залишився лише один варіант – припинити строковий трудовий договір у зв'язку із закінченням строку.

При вирішенні цього спору Слобідський районний суд міста Харкова врахував, що умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України, є недійсними. Тому навіть за наявності угоди сторін до трудового договору не можуть включатися умови, які погіршують становище працівника. Отже, починаючи з дати ухвалення рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційним припису, що зобов'язував сторони укладати строковий трудовий договір, у закладу освіти виник обов'язок перевести позивачку на безстроковий, оскільки укладення трудового договору за існуючого на той момент регулювання на визначений строк було обумовлено не згодою сторін, а обмеженнями, встановленими у законодавстві, які в подальшому були визнані дискримінаційними [35].

Подібні справи перебували на розгляді Верховного Суду, як от справа № 348/244/24, де в статусі позивачки виступала вчителька зарубіжної літератури, яку звільнили з роботи 27 липня 2023 року у зв'язку із закінченням строку дії трудового договору. Останній укладений на виконання вимог чинного на той час Закону «Про повну загальну середню освіту», відповідні приписи якого у подальшому втратили чинність у зв'язку із неконституційністю. Встановивши ці обставини, місцевий суд відмовив у задоволенні позову, погодившись із закладом освіти в тому, що визнання норми права такою, що не відповідає Конституції України, саме по собі не дає підстав без волевиявлення працівника укласти з таким працівником трудовий договір на невизначений строк [36]. Аналогічно до вирішення справи підійшов апеляційний суд, який зазначив, що «визнання норми права такою, що не відповідає Конституції України саме по собі не дає підстав без волевиявлення працівника перевести такого працівника на умови трудового договору на невизначений строк» [37]. Натомість Верховний Суд зробив протилежний висновок, за яким з 07 лютого 2023 року трудові відносини між сторонами не могли бути строковими в силу вимог закону, а тому звільнення позивача 27 липня 2023 року у зв'язку із закінченням строку трудового договору не може вважатися законним [38].

У справі №339/530/23 Верховний Суд також став на бік позивача та визнав безстроковими трудові відносини, які виникли в період чинності обмеження в укладенні безстрокових трудових договорів. Особливість постанови касаційної інстанції у цій справі полягає в тому, що суд детально розглянув питання дії рішення Конституційного Суду України у контексті твердження відповідача про те, що строковий трудовий договір укладено з позивачем ще до прийняття Рішення Конституційного Суду України від 07 лютого 2023 року № 1-р/2023, на підставі чинних на той час нормативно-правових актів. У відповідь на такий аргумент Верховний Суд зазначив, що пряма (перспективна) дія рішення Конституційного Суду України стосується насамперед порядку його виконання та не впливає на імперативні приписи процесуальних норм про те, що положення нормативно-правового акта, які суперечать Конституції України, не можуть застосовуватися судом. Тому суди попередніх інстанцій, надавши належну оцінку змісту позовних вимог, характеру спірних правовідносин та обставинам справи. З урахуванням наведеної неконституційності норми закону, вони дійшли правильних висновків, що починаючи з 07 лютого 2023 у відповідача виник обов'язок перевести позивача зі строкового трудового договору на безстроковий, невиконання якого призвело до порушення трудових прав позивача [39].

Разом з тим неконституційність безальтернативної обов'язковості укладення з педагогічними працівниками строкових договорів у зв'язку з отриманням ними пенсійних виплат не заперечує можливість укладення таких договорів за будь-яких умов. Проте конституційні гарантії для педагогічних працівників мають бути дотримані і у випадках припинення трудових відносин через закінчення строку договору. У зв'язку з цим варто звернути увагу на рішення Конституційного Суду України за конституційною скаргою Жабо Т.М. Суд зробив висновок про те, що однією з гарантій для гарантованого Конституцією України захисту працівника від незаконного звільнення є заборона роботодавцю звільняти працівника, який працює за трудовим договором і на момент звільнення є тимчасово непрацездатним або перебуває у відпустці. У контексті розглянутої справи Суд стверджує, що нерозповсюдження такої вимоги на трудові правовідносини за контрактом є порушенням гарантій захисту працівників від незаконного звільнення та ставить їх у нерівні умови порівняно з працівниками інших категорій [40]. Хоч таку позицію Конституційний Суд України сформував у справі, яка стосувалася працівника зі сфери охорони здоров'я, проте на

практиці вона використовується судами при розгляді справ, пов'язаних із захистом прав педагогічних працівників, чим і спричиняє науковий інтерес у межах цього дослідження. Підставою для такого використання став висновок самого Конституційного Суду України, за яким положення щодо заборони звільняти працівників у період відпустки чи тимчасової непрацездатності «є такими, що поширюються на усі трудові правовідносини»[40].

Врахування такої позиції Конституційного Суду України при захисті прав педагогічних працівників можна прослідкувати у справі № 756/12746/19. За обставинами справи, у час перебування вчительки у відпустці заклад освіти, в якому вона працювала, звільнив її у зв'язку із закінченням дії трудового договору (контракту). Київський апеляційний суд відмовив у поновленні на роботі, мотивувавши рішення тим, що заборона звільнення працівника в період його перебування у відпустці застосовується лише у випадках звільнення працівника з ініціативи роботодавця, яким звільнення через спливу строку договору не є [41]. Така правова позиція ґрунтувалася на сформованому у 2018 році висновку Верховного Суду, який у справі № 664/2284/16-ц визнав, що заборона звільнення у період тимчасової непрацездатності, встановлена частиною третьою статті 40 КЗпП України, не розповсюджується на випадок звільнення за пунктом 2 частини першої статті 36 КЗпП України [42]. Свого часу така позиція справді була виправданою з огляду на заборону звільнення у період відпустки та непрацездатності, що передбачено у статті 40 Кодексу законів про працю України [43].

Проте релевантна у 2018 році позиція втратила актуальність після 04 вересня 2019 року у зв'язку з ухваленням Конституційним Судом України рішення у вже згаданій справі Жабо Т.М. Саме це і врахував Верховний Суд при касаційному перегляді постанови Київського апеляційного суду, частково задовольнивши позовні вимоги, а саме – встановив порушення у вигляді припинення трудового договору на підставі закінчення його строку у період відпустки, яке Суд виправив шляхом «зміни дати звільнення позивача» [44]. Такий підхід став усталеним у судовій практиці, наприклад, у справі № 296/723/18 Верховний Суд зазначив, що «наслідком такого порушення є зміна дати звільнення, а не поновлення на роботі» [45].

Однією з перших, де такий підхід був застосований до працівника сфери освіти, стала справа № 522/3410/15-ц, в якій директор закладу освіти оскаржував своє звільнення. Як одну з підстав незаконності припинення трудових відносин у зв'язку зі спливом строку контракту Приморський районний суд міста Одеси визнав тимчасову непрацездатність позивача у момент видання наказу про звільнення. Цікаво те, що такий висновок ще до завершення розгляду справи за конституційною скаргою Жабо Т.М. місцевий суд обґрунтовував з посиланням на частину третю статті 40 КЗпП України, яка не допускає звільнення працівника саме з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності [46]. Втім уже 26 липня 2018 року апеляційний суд скасував таке рішення, вказавши, що на спірні правовідносини не поширюється частина третя статті 40 КЗпП України [47]. Верховний Суд розглянув цю справу вже в грудні 2019 року, тобто через кілька місяців після ухвалення Конституційним Судом України рішення за конституційною скаргою Жабо Т. М., яке вплинуло на результат касаційного розгляду. Враховуючи встановлене Конституційним Судом України поширення заборони звільняти в період тимчасової непрацездатної на будь-які трудові відносини, Верховний Суд визнав порушення прав позивача, а саме – звільнення його у день перебування «на лікарняному». Таке порушення, як зрештою у багатьох інших справах, було усунено судом шляхом зміни дати звільнення, тобто визначення дати припинення трудових відносин у перший день після закінчення періоду непрацездатності за наявності підстав для звільнення [48].

Висновки. Проаналізувавши судову практику у справах щодо захисту соціальних прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, робимо висновок про те, що застосування судами Конституції України є поширеним при судовому розгляді такої категорії справ. Помітний вплив на таке застосування мають юридичні позиції Конституційного Суду України. Такий підхід сприяє досягненню мети судового розгляду цієї категорії справ – відновленню порушених трудових чи інших прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, які залучені до освітнього процесу на різних рівнях освіти.

За результатом дослідження виявлено, що в частині випадків подібні спори виникають на різних рівнях освіти (при визначенні подібності у цій статті вирішальне значення надається характеру спірних правовідносин, який проявляється у правах та обов'язках їх учасників). Наприклад, спори щодо звільнення педагогічних працівників через відсутність документального підтвер-

дження кваліфікації виникають як на рівні дошкільної освіти, так і вищої чи загальної середньої освіти. Це свідчить про поширеність проблеми, яка передається на розгляд судам, яка нерідко може виникати навіть незалежно від приналежності одного з учасників справи до представників освітньої галузі. Цей висновок узгоджується із ще однією виявленою тенденцією. В окремих випадках юридичні позиції Конституційного Суду України сформовані у справах, які стосувалися працівників, не пов'язаних з освітою, на практиці використовуються судами при розгляді справ, пов'язаних із захистом прав педагогічних працівників.

В інших випадках подібні спори тяжіють виникати лише в окремих складових освіти. Виявлена у процесі дослідження причина такої локалізації – специфіка законодавчого регулювання, що, звісно, не виключає виявлення додаткових причин та інших тенденцій у процесі подальших наукових розвідок. У межах проаналізованих справ як приклад наведемо призначення пенсії за вислугою років для педагогів дошкільних навчальних закладів, яким у більшості випадків Пенсійний фонд України відмовляв у призначенні такої пенсії (у порівнянні з багатьма іншими освітянами) з огляду на їх невключення до переліку, який надає таке право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шибаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015, Серія «Право», Випуск 31. Том 1, с. 59. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e55080e2-447e-4c3f-b4ba-a8be14cf4fb1/content> (06.01.2026).
2. Людські права: навчальний посібник. Укладачі: кандидат юридичних наук Рудницька О.П., кандидат історичних наук Магась-Демидас Ю.І. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023 с. 53-54. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/36029/1/Людські%20права1.pdf> (11.01.2026).
3. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*. 2018. № 4 (32). С. 27. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/4/part_2/5.pdf (11.01.2026).
4. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2> (06.01.2026).
5. Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text> (06.01.2026).
6. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text> (11.01.2026).
7. Пижов О.М. Освіта в конституційній парадигмі XXI століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023. с. 39. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19616/1/Pyzhov_dis.pdf (15.01.2026).
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4299> (14.01.2026).
9. Продан В.І. Конституційно-правове регулювання права на освіту: вітчизняний досвід та зарубіжна практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», МОН України, Ужгород, 2023, с. 276.
10. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (14.01.2026).
11. Рішення Конституційного Суду України від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#top> (11.01.2026).
12. Дяченко С.В., Таранюк Т.О. Авторські права науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти: судових захист. *Юридичний науковий електронний журнал*, №2/2020. С. 122-125. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/33.pdf (11.01.2026).
13. Буряк Я. Захист прав та законних інтересів працівників судами загальної юрисдикції. *Підприємництво, господарство і право*, № 5/2019. С. 132-135. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/24.pdf> (05.01.2026).

14. Закон України «Про дошкільну освіту» від 6 червня 2024 року № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n1712> (14.01.2026).
15. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n1712> (14.01.2026).
16. Рішення Голопристанського районного суду Херсонської області від 11 серпня 2017 року у справі № 654/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68322269> (06.01.2026).
17. Рішення Апеляційного суду Херсонської області від 28 листопада 2017 року у справі № 654/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70568261> (06.01.2026).
18. Постанова Верховного Суду від 27 січня 2020 року у справі № 654/941/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87517096> (06.01.2026).
19. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n17> (07.01.2026).
20. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 06 грудня 2022 року у справі № 201/6805/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107741768> (07.01.2026).
21. Постанова Верховного Суду від 03 травня 2023 року у справі № 201/6805/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110743243> (07.01.2026).
22. Рішення Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 02 березня 2023 року у справі № 938/561/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109382277> (06.01.2026).
23. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 4 вересня 2019 року № 6-р(П)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-19#Text> (05.01.2026).
24. Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (06.01.2026).
25. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (06.01.2026).
26. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#n455> (07.01.2026).
27. Перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 р. № 909. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-93-p#Text> (07.01.2026).
28. Лист Міністерства соціального захисту населення України від 01.02.1995 № 01-3/133-02-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v01-3283-95#n2> (07.01.2026).
29. Лист Міністерства соціальної політики України від 15.02.2013 № 597/039/161-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0597739-13#Text> (07.01.2026).
30. Постанова Новоайдарського районний суд Луганської області від 13 липня 2015 року у справі № 419/794/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46983877> (08.01.2026).
31. Постанова Верховного Суду України від 25 травня 2016 року у справі № 419/794/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58902185> (08.01.2026).
32. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 442/456/17. URL: (08.01.2026).
33. Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text> (11.01.2026).
34. Ухвала Харківського апеляційного суду про призначення справи до розгляду від 19 січня 2026 року у справі № 645/2987/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133518816> (31.01.2026).
35. Рішення Слобідського районного суду міста Харків від 12 грудня 2025 року у справі № 645/2987/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132862595> (05.01.2026).
36. Рішення Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 04 червня 2024 року у справі №348/244/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119662229> (05.01.2026).
37. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 10 грудня 2024 року у справі № 348/244/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123934143> (05.01.2026).
38. Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2025 року у справі № 348/244/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131067372> (05.01.2026).
39. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2025 року у справі № 339/530/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125296170> (07.01.2026).

40. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 4 вересня 2019 року № 6-р(П)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-19#Text> (05.01.2026).
41. Постанова Київського апеляційного суду від 01 грудня 2020 року у справі № 756/12746/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93555793> (05.01.2026).
42. Постанова Верховного Суду від 6 березня 2018 року у справі № 664/2284/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72850525> (06.01.2026).
43. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 року (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top> (05.01.2026).
44. Постанова Верховного Суду від 03 березня 2021 року у справі № 756/12746/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95382667> (05.01.2026).
45. Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 296/723/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92661780> (06.01.2026).
46. Рішення Приморського районного суду міста Одеси від 21 березня 2016 року у справі № 522/3410/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56605025> (07.01.2026).
47. Постанова Апеляційного суду Одеської області від 26 липня 2018 року у справі № 522/3410/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75575819> (07.01.2026).
48. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 522/3410/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505535> (06.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 05.03.2026

© Мочульська М.Є., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0